

ROSSEND ARQUÉS
Università di Venezia

DONA DEL MÓN
(NOTES SOBRE EL “MALDIT” A PROPÒSIT DE PAU DE BELLVIURE)

Sobre l'enigma de la feminitat, la cultura humana -millor dit, de l'home, del mascle- ha construït una torre de Babel per intentar defugir de nombrar la veritat, la seva pròpia veritat: la por i l'angoixa de la feminitat. En negar-se a acceptar el misteri, indecible i indefinible de les dones, hom les ha descrit, batejat i catalogat, bo i fent-ne una “realitat”¹ per sotmetre-les i dominar-les². Sols caldrà recordar els noms de la Mare de Déu, de Maria Magdalena i de poques més, d'una banda, i de Lilith, les Arpies, les Sirenes, les Gorgones, Escil·la, l'Esfinx, Pandora, Proserpina, etc, de l'altra³, per adonar-nos del pes mític de la feredat i de la persistència d'aquest tipus de taxonomia maniquea⁴, que de fet representa un dels segments mínims, per bé que importantíssim, del dualisme dominant en la cultura greco-judeo-cristiana que hem heretat. En efecte, perquè el dualisme “dona gentil”/“dona del món” (o simplement “dona” (o “dama”)/“fembra”⁵ es basa en el contrast més pregon en-

¹ Pel que fa a la construcció de la realitat mitjançant el tripijoc entre el món en què es parla i el món de què es parla vegeu A. García Calvo, *Lalia*, Madrid, Siglo XXI, 1973: 157-186 i «Archipiélago», I (1988): 15-22.

² A. García Calvo, *El amor y los dos sexos*, Lucina, Madrid, 1982.

³ Mario Praz, *La carne, la morte e il diavolo nella letteratura romantica*, Sansoni, Florencia, 1948, Hans Mayer, *Aussenseiter*, Suhrkamp, Frankfurt, 1975 (trad. cast. *Historia maldita de la literatura*, Taurus, Madrid 1977), Hans Hinterhäuser, *Fin de siglo. Figuras y mitos*, Taurus, Madrid, 1980, Lily Litvak, *Erotismo fin de siglo*, A. Bosch, Barcelona, 1979, etc. han recorregut les actualitzacions del mite des del segle XVIII fins als nostres dies.

⁴ Pel que fa al maniqueisme occidental vegeu Ioan P. Couliano, *Les gnoses dualistes d'Occident*, Payot, París, 1987 i, sobretot, Paul Ricoeur, *Finitude et culpabilité*, Montaigne, París, 1960 (trad. cast. Taurus, Madrid, 1982).

⁵ Dragonetti (*La Technique poétique des trouvères dans la chanson courtoise*, 1960: 48-49) escriu: «Ce que les vrais amants redoutent le plus, c'est le *cuer legier* des femmes, car c'est bien le mot *femme* qu'ils emploient alors dans un sens péjoratif, voulant faire sentir par là qu'elles manquent à la dignité de leur titre de *dame*».

tre “cor”/“cos”⁶ i que, en el terreny de la idea d'Amor, es manifesta també per l'antagonisme “fin'amors”/ “fals'amors”⁷, antagonisme que, segons la psicologia patristica, s'explicaria mitjançant la divisió interna del concepte d'*imaginació* medieval entre una *imaginatio vera* o *rationalis* i una *imaginatio falsa* o *bestialis*⁸.

Segons que sembla, doncs, la mistificació de la imatge de la dona ha pres en la cultura occidental (i no tan sols occidental) dues direccions contràries (per bé que convergents, car constitueixen el producte de la mateixa projecció del desig de l'home)⁹: l'enaltiment (la sublimació) i la degradació, la dona redemptora (la Mare de Déu) i la dona nefasta o fatal (totes les altres dones representades per la figura de la prostituta)¹⁰. L'ambigüitat de la dona és troba ja implícita en el nom de la mare “terrenal” de totes elles, Eva, que la literatura eclesiàstica, bo i seguint les raons etimològiques i anagramàtiques (i gairebé saussurianes) de sant Isidor de Sevilla, considerava que era a l'hora *vae*, el mal, i *vita*, o bé que (segons és llegeix en l'himne *Ave Maria Stella*) *Eva* és també l'anagrama d'*Ave*¹¹. Eva era, doncs, per tots aquests lletrats de l'església, l'origen del mal i la seva possible redempció. De fet, segons que sembla, a l'Edat mitjana només algunes sectes (càtars, etc...), convençudes que tots els assumptes terrenals eren fruit del pecat i que, per tant, calia elevar-se per damunt d'ells per atènyer la llum, tractaren les dones amb igualtat “prétendant

⁶ Vegeu Arqués, en premsa.

⁷ Vegeu I. Siciliano, 1934: 349 i ss. Pel que fa al lligam d'aquestes oposicions amb la tradició bíblica vegeu també Jacques Le Goff, 1985: 136 i ss. De fet, el combat contra les dones és només una part, malgrat sigui la més important, de la lluita contra els vicis. «Ogni meraviglia [davant el ferotge despreci de les dones] cessarà — escriu Novati (1978: 17) — quando si pensi che tali sentimenti non sono che la naturale, spontanea, conseguenza dell'abborrimento così fervidamente imposto per la vita mondana».

⁸ Vegeu R. de San Victor, *Beniamin minor*, cap. XVI, *Patrologia latina*, 196.

⁹ Chiara Frugoni, 1990: 432: «Nella letteratura religiosa maschile, soprattutto monastica, la donna è spogliata di ogni umanità o ricchezza psicologica: essa non è altro che la proiezione del desiderio (colpevole) dell'uomo».

¹⁰ Vegeu Mario Martí, 1953: 6: «Così, accanto ad un tipo ideale di donna, espressione letteraria “tragica” della cristiana esultazione e della dolce trasfigurazione muliebre del nome della Vergine santa, si veniva delineando un tutt'altro tipo femminile, diciamo pure “realistico” (prescindendo naturalmente da ogni vero riferimento alla realtà) espressione letteraria “comica” della condanna del senso; ad una donna santificata e ricca di soli attributi celesti fu opposta una femmina degna d'inferno, sentina d'ogni vizio: donne-simbolo entrambe già predisposte a diventare miti poetici».

¹¹ Jacques Dalaurn a *La donna vista dai chierici* (dins Duby-Perrot, 1990: 33) recorda, ultra els dos exemples esmentats que: «In sintesi evocare Eva è anche invocare Maria e voler dire con Gerolamo (+419): «morte da Eva, vita da Maria». (...) Mentre invece, per i nostri autori, più radicali, il ponte tra Eva e Maria è momentaneamente rotto. Ad una Eva senza nome si oppone una Maria inaccessibile». Vegeu també el *Maldit ben dit* (vv. 390-467) de Cerverí de Girona, dins *Narrativa*, a cura de J. Corominas, Curial, Barcelona, 1985.

vivre en leur compagnie unis par cette *caritas* qui rassemble au Paradis les êtres célestes dans la parfaite pureté, en frères et soeurs.” [Duby, 1981: 119].

La imatge de la dona sublimada esdevindrà símbol carregat d'intencions metafísiques i elevades (metafora visual del *Logos*) i sarà encarnada literàriament per figures com la *donna angelicata* dels estilnovistes, Beatriu, Laura i, en part, per la *midons* de la poesia trobadorica o la *Belle Dame sans Merci*¹². Ben al contrari, la “dona del món”, la “dona secular”, esdevindrà, com ja hem vist, en mans de la ideologia eclesiàstica, la representació del mal i l'obstacle per a la redempció humana. Ella era el *problema*, car havia estat ella la causa de l'expulsió del paradís. L'*Adversus Jovinium* de sant Jeroni representa una declaració de guerra contra la dona i contra tot tràfic carnal amb ella. Altres posicions (sant Agustí, per exemple) admetran la *còpula*, però solament dins el matrimoni, car aquest era, segons ells, l'únic mitjà de dominar la dona i, per tant, el sexe i la luxúria. Com que la dona no deixava en cap moment de ser l'esca i l'ham del pecat (millor dit la imatge bella del mateix diable)¹³, havia d'estar sotmesa al control de l'home i de la llei, mitjançant el casament [Duby, 1981: 29] o l'Amor¹⁴.

En resum, la sàtira contra les dones en llengües vernacles heretà [Marti, 1953: 13], juntament amb els temes i els motius de la tradició clàssica i eclesiàstica que reelaborà, una consciència estilística, lèxica i sintàctica determinada¹⁵, és a dir, uns determinats usos retòrics de tipus intermig o baix que són comuns a gairebé tots els textos de la tradició misògina i satírica, que van des dels libels misògins eclesiàstics [Pilosu, 1989; Duby, 1981; Le Goff, 1985] fins al *Corbaccio* de Boccaccio (inclosa, òbviament, la traducció catalana del segle XIV¹⁶), passant per Ovidi¹⁷ i els pseudo-ovidis [Bruni, 1974], la *Reprobatio Amoris* d'Andreu el Capellà (tercera part del seu *De Amore*¹⁸), la segona part del *Roman de*

¹² Vegeu Renier, 1885; Siciliano, 1934: 313-341; Lewis, 1936; Nelli, 1963; Klein, 1970; Agamben, 1977, etc.

¹³ L'*Eclesiàstic* (25:24) recorda que «De la dona prové el principi del pecat / i per culpa d'ella morim tots». Vegeu Le Goff, 1985: 138 i ss., Siciliano, 1934: 350 i ss i Mario Pilosu, 1989.

¹⁴ Pel que fa a la idea d'Amor com a domini, vegeu, des del punt de vista lògic i filosòfic de la Idea, García Calvo (*El Amor...*, cit.) i, quant a l'aspecte històric, Duby (1988).

¹⁵ Vegeu en aquest sentit la recerca de Tavani sobre l'organització textual i semàntica de les *cantigas d'escarnho* i de *maldezir* en oposició a les *cantigas d'amor* o *d'amigo* (G. Tavani, *A poesia lírica galego-portuguesa*, Lisboa, Ed. Comunicação, 1990).

¹⁶ Vegeu F. de B. Moll, *Textos i estudis medievals*, Barcelona, 1982: 43-110. Pel que fa a la misoginia italiana, vegeu principalment Novati (1883, pp. 17, n. 2), Cian (1939), Marti (1953).

¹⁷ Monteverdi, *Aneddoti per la storia della fortuna di Ovidio nel Medio Evo*, «Atti del convegno internazionale ovidiano», 2 vols., Roma, 1959; Lola Badia, 1986.

¹⁸ Pel que fa a literatura misògina de l'edat mitjana llatina hem de recordar principalment els estudis i els reculls de Novati, 1883 (pp. 15-25: *Contra foeminas*), Delhay, 1951; Pascal, 1907 (pp. 147-184: *Antifeminismo medievale*) i 1909 (pp. 107-115: *Carmi contra feminas*); Wright, 1841; Raby, 1967; Lehman, 1922.

la Rose, escrit per Jean de Meung, el *Chastie-Mussart*, les cançons satíriques dels *trouvères*¹⁹, les *cantigas de maldizer*²⁰, el *Maldit-ben dit* de Cerverí de Girona²¹, etc. Més o menys contemporanis dels textos que ens ocupen (final del s. XIV principi del s. XV) deurien ser tant *Les lamentacions de Matheolus* que traduí Jehan Lefèvre, les *Quinzes joies du mariage* (entorn a 1400)²² i el *Libro de Buen Amor*²³ com el *Llibre de les dones* o el *Terç del cristià* d'Eiximenis, la traducció del *Facetus*²⁴ i *Lo somni* de Bernat Metge.

II

La sàtira contra les dones, doncs, és un tema que travessa tots els gèneres i que tant trobem en la poesia llatina europea, en la cançó-sirventés dels trobadors, en els versos polimètrics dels *trouvères*, en els apartats de sis síl·labes de Cerverí de Girona i en les “noves rimades” de Jaume Roig com en la prosa exquisida de Bernat Metge que adapta la del *Corbaccio* [Farinelli, 1929: 331-352],

¹⁹ Pel que fa a la literatura francesa misògina, vegeu principalment Lenient (1883), Novati (1883, p. 20 nota), Pascal (1907), Wulff (1914), Siciliano (1934, pp. 351-406), Cian (1945), Jeanroy-Langfors (1965), Pensa Michelinì Tocci (en la selva edició del *Chasie Mussart* (Cod. Vat. Reg. Lat. 1323), Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1970, pp. 35-38; existeix també una adaptació italiana del *Chastie-Mussart*, editada per Contini a la *Poesia del Duecento*, i titulada *Proverbia quae dicuntur super natura feminarum*), llibres en els quals es recorden els textos francesos més importants, alguns d'ells molt semblants al *Chastie-Mussart*, ens referim a: *Quinze joies du mariage*, *Evangelì des femes* (final segle XII) de Jehan Durpain, *Blasme des femes* (segle XIII), que fou molt popular, *Des femes* (segle XII), *Blastange des femes* (segle XIII), *Ly epistles des femes* (segle XIII), *Le contenance des femes* (segle XIII), les cançons satíriques d'alguns *trouvères* (Simon d'Authie, Richart de Fournival, Mathieu le Juif i altres textos anònims; Jeanroy-Langfors, 1965), etc. Vegeu també P. Meyer, *Le Blâme des femmes* dins *Manuscrìts français de Cambridge*, “Romania”, XV (1886): 316-320.

²⁰ Per la literatura portuguesa vegeu M. Rodrigues Lapa, *Das origens da poesia lírica em Portugal*, Lisboa, 1929 i *Cantigas d'escarnho e de mal dizer dos cancioneiros medievais galego-portugueses*, [Vigol], 1970² del mateix autor i, sobretot, Mário Martins, 1977 i 1978 i també Giuseppe Tavani, *A poesia lírica galego-portuguesa*, cit.

²¹ La sàtira contra les dones en la poesia provençal és poc abundant, car cal tenir en compte el domini de l'impuls contrari cap a l'enaltiment. De tota manera Marçabrú i el mateix Cerverí se'n fa eco. Pel que fa a aquest últim vegeu Rosanna Cantavella, *Sobre el “Maldit bendit”* de Cerverí, “*Llengua & Literatura*”, III (1988-1989): 7-40. Vegeu també Bec, 1984; Thiolier-Mejean, 1978; Martí, 1953; Cian, 1939: 78-93.

²² “Le plus cruel, le plus implacable, le plus dangereux réquisitoire que le moyen âge ait prononcé contre les femmes” – escriu Siciliano (1934: 366).

²³ Pel que fa a la literatura misògina en castellà, vegeu principalment Scholberg, 1971 i Ornstein, 1941.

²⁴ Vegeu A. Morel-Fatio, *Livre de courtoisie*, “Romania”, XV, 1886: 613-14, A. Mussafia i C. Levy, *Correccions au Livre de Courtoisie*, “Romania”, 1887: 106-107, Faraudo, *Facet, ço és Libre de Corteria*, Barcelona, 1912, Jaume Massó i Torrents, *Repertori de la literatura catalana antiga. I. La poesia*, Barcelona, 1932: 553-554, M. de Riquer, 1964, vol. II: 43-50 i Scholberg, 1971: 198-199.

per citar només alguns exemples. Però si els gèneres són diferents (poesia narrativa, cançó trobadòrica, prosa artística, tractat moral, epigrama, etc.) el tema de la maledicció de les dones comporta (com tota obra satírica o que pretengui ser l'expressió d'un sentiment de burla o de rancúnia) una opció lexic i sintàctica determinada i més o menys constant, resultat de la fusió de dues menes de llenguatge, el culte i el vulgar²⁵. A aquest últim pertany, com veurem, la irrupció d'allò que a l'època anomenaven "etats du monde" dins el corpus de l'estil elevat i més abstracte. Tots aquests textos tenen una presència més o menys marcada de sintagmes i paraules que pertanyen a l'estil baix i que contrasten clarament amb l'estil alt típic de les formes literàries cortesanes.

Pel que fa a la poesia que ens interessa (text I), sembla força clar que el "maldit" hagi de venir d'aquell gènere trobadòric híbrid o de transició que, a partir de Köhler²⁶, se sol anomenar "sirventès-cançó", per tal com participa d'alguna manera de les temàtiques d'ambdós gèneres, la qual cosa suposa la barreja de dos llenguatges, que tal vegada podríem classificar amb els adjectius "abstracte/concret" o "ahistòric/històric"²⁷.

Si considerem ara els "maldits" presents en els cançoners catalans que els erudits han identificat com a pertanyents als segles XIV i XV i, per tant, més o menys contemporanis o posteriors al poeta que ens ocupa, veurem que allò que sembla que entenien per "maldit" era un tipus de cançó el tema de la qual era l'atac més o menys furibund a una dona concreta, culpable de traïció (*fals'amors*) o bé de tenir el cor massa dur (*Belle Dame sans Merci*) i el conseqüent acomiadar-se d'ella. Per això Riquer ha batejat aquesta mena de gènere "maldit-comiat" [Riquer, 1973: 735; Scholberg, 1971: 190-211]. La majoria són cançons de *coblas sin-*

²⁵ Mario Marti (1953: 12) recorda que ja Boncompagno en un mateix paràgraf de la seva *Rethorica* es refereix als dos estils diferents amb que han d'ésser tractades aquestes dues imatges de la dona: «una mulier speciosa transmitur in deam»; i suoi capelli «in aurum contortum», gli occhi «in stellas», i denti «in ebora» (...). Ma «e contrario» una donna «transmitur in templum edificatum super cloacam» o anche «in viperam, scorpionem», «in lupam».

²⁶ Vegeu E. Köhler, *Die Sirventes-Kanzone: «genre bâtard» oder legitime Gattung?*, «Mélanges Rita Lejeune», I: 159-183, el qual no admetria de cap manera el qualificatiu de «gènere híbrid». Vegeu la definició de sirventès a *Las leyes d'amors* (II, p. 181, ed. J. Anglada, París, 1919), on es llegeix: «Tractans de mal dig general / Per castiar cels que fan mal». Vegeu també M. Marti (1953: 37-38).

²⁷ Vegeu J. Storost, *Ursprung und Entwicklung des altprovenzalischen Sirventes bis auf Bertran de Born* «Romanistische Arbeiten», Halle, 1931; M. de Riquer, *Los trovadores*, vol. I: 53-59. Tal vegada podríem establir també un paral·lelisme amb el gènere anomenat "enueg", sobretot pel que fa al estil intermig, però és evident que en el nostre cas el ritme dels impropis no va introduït per la repetició constant d'un sintagma equivalent a "m'enoja", "maledico", "maledetto", "mal aggia", "renego", "maleït sia", "foll chi", etc.; vegeu G. Lanciani, *Dagli enuegs alle parvoices*, «Cultura neolatina», XXX (1970): 2-4.

gulars o bé, en segon terme, de *coblas unissonans* de versos decasíl·labs, agrupats, ambdós en sèries de 5 o 7 estrofes de 8 versos, encara que també hi ha altres tipus de combinacions mètriques i estròfiques (dansa, etc.). Sembla, doncs, que hi havia una tendència força clara vers l'establiment d'una forma fixa del gènere "maldit" en la poesia catalana del segle XV, dins la qual s'hi integraria perfectament (si més no des del punt de vista exterior) el poema I de Pau de Bellviure²⁸.

Hem de dir, això no obstant, que si, en general, els textos misògins es mouen en l'eix *alt / baix* (on el primer terme representa tot allò que condueix a la sublimació dels "etats du monde" i, el segon, l'obstacle per atènyer aquesta transcendència), en la poesia cortesana (trobadors, *trouvères* i altres poetes en vulgar) hi hem d'afegir a més l'eix *dintre/fora*, car allò que és gentil i veritable pertany i es sotmet al sistema de la *fin'amors*, mentre que allò que és groller i fals pertany al no-sistema de la *fals'amors*. En l'articulació d'aquests dos paradigmes es basaran els poetes de l'època per distingir entre "dona" (o "dama") i "fembra" (o "dona del món").

²⁸ Els "maldits" de la literatura catalana són aquests: Bernat de Palol: «Cercatz d'uymaay, ia.n siatz belha y pros.» (ed. Riquer, 1950: 298); Capellà de Bolquera (?), «Pert se qui femma xastia» (ed. Lola Badia, Barcelona, 1983: 133-136 i 285-290); Guillem de Masdovelles: «Ja no veyra mi-doncs que pus la blan», «Diats, mi-doncs: ¿cuidau-vos que us servescha» i «Pus m'avets ffayt a tan gran fallimen» (ed. Aramon, *Cançoners dels Masdovelles*, Barcelona, 1938, nos. 90, 91 i 92); Pere de Queralt: «Ses pus tardar me ve de vos partir» (ed. Riquer, 1954-1956: 157-158); Fra Basset: «Yeu vos requir, (mi)... Na Ladría malvada» i «Pus havets bondat despe-sa» (ed. Bohigas, *Lirica trobadoresca del segle XV*, Barcelona, 1988, nos. 17 i 18); Mossèn Iva-ny: «En re del món no prech joy ne deport» (ed. Bohigas, *Op. cit.*, no. 52); Ausiàs Marc: «Vos que sabeu de la tortra el costum» (ed. Bohigas, A. March, *Poesies*, vol. II, Barcelona, 1952, no. 42); Lluís de Vilarrasa: «L'enuig és meu i vostre. I dan» (ms. esp. no. 225 de la Biblioteca Nacional de París, fol 99 v); Blai Sesselles: «Per a tots temps he cremat l'inventari» (ms. esp. 225 de la Biblioteca Nacional de París, fol. 115); Franci Guerau: «Un gran enuig dins mon cor sent causar» (Ed. Riquer, 1973: 742-743); Francesc Ferrer: «Lo conhort» (ed. Auferil, Francesc Ferrer, *Obra completa*, Barcelona, 1989: 217-253); Joan Berenguer de Masdovelles: «Pus en tal punt m'avets, dona, portat», «Tan me pinet, dona, que no pusch pus», «Null temps cuydi, dona trobar», «Per que. xi car, dona, ves mi teniu», «No veyrets may, d'eras anant», «Dona del mon no. m pots jens enganar», «Aquestes velles vils mardoses», «Pus no us dech res, per que.m dieu que us pach?», «Molt vos sou tart, dona, reguoneguda», «Voler m'empeny, he ra-ho m'o consent», «Ara conech sso que no conexia», «Anuig mostrau aver que. us vulla be», «Pus dau raho a mi, de mal perlar» (ed. Aramon, *Cançoners dels Masdovells*, cit., nos. 15, 16, 29, 30, 31, 34, 48, 87, 88, 93, 132, 133 i 134); Pere Joan de Masdovelles: «Temps es estat que manaveu pastar», «Liurada us sou a mi, no per amor» (ms. esp 225 de la Biblioteca Nacional de París, fols 134 r i 135 r); Joan Roís de Corella: «Debat ab Caldesa» (Ed. Carbonell dins J. Roís de Corella, *Obra profana*, València, 1983, pp. 55-59), i uns maldits anònims en el *Cançoner de l'Ateneu*. La major part d'aquests maldits (22) són cançons formades per un nombre no molt variat d'octaves decasíl·labes (*singulars* i, en segon lloc, *unissonans*), altres són dan-ses (4) i la resta formes polimètriques (3). Vegeu Scholberg, 1971: i Riquer, 1973.

III

La cançó de Pau de Bellviure, però, no és pas un “maldit- comiat”. Estranyament, a més, el jo líric del text I no sembla actuar d’acord amb la tradició cortesa pel que fa a la crítica a les dones, car ell no agradeix una dona concreta pel fet d’haver-lo traït o de no haver respectat el pacte de cortesia, com és habitual en la major part de poesies citades en la nota 28 o en les cobles misògines dels *trouvères*, sinó que ataca les dones en general, per acabar salvant la “seva” dona (“car say qu’ets valerosa”). (Tampoc el jo líric de l’estrofa misògina (text II) no obra gaire en consonància amb l’esperit cortès, puix que, un cop més, enlloc de queixar-se dels estralls i dels màrtirs²⁹ que provoquen l’amor i les dones, pren una posició de resignació (“si havem per dones folleiat, / no esmayar tenir tal companyia.”) poc comú en aquest context literari.) Tant l’impuls inicial com el moviment del poema I són, per tant, oposats als de la tradició culta i cortesa, car aquí l’acusat, el traïdor, és el jo líric i l’acusadora la dona estimada, per bé que, tot sigui dit, en les dues octaves últimes - i tot contradient-se (si més no aparentment) amb el contingut de les estrofes anteriors- ens mostra, amb uns arguments que no acaben d’encaixar amb els de les cobles anteriors, que la indiferència de la dama envers el poeta és la raó última del malestar d’aquest. Si normalment el jo líric de les poesies misògines, després d’haver acusat la dama de *barateria* o *tritxeria*, la defenestrava, bo i llançant-la al *món*, és a dir, fora de l’àmbit de la *fin’amors*, a la no-cultura, i a voltes aprofitava aquest fet per blasmar el llinatge femení en general, aquí el jo líric, per defensar-se de l’acusació de traïdoria (vv. 1, 42) i de comerç carnal amb “dones del món”, havent declarat el seu amor hiperbòlic per la dama (vv. 1-5), arremet contra aquestes, bo i marcant la separació clara entre la “dona del món” i la “dona gentil”³⁰. Fixeu-vos, a més, que gairebé tota aquesta primera part del poema està construïda sobre l’oposició “u/dos” isomorfa de “dona gentil”/“dona del món”. Mentre la primera dona és unitària, leal, fidel i

²⁹ Pel que fa a la tradició i al catàleg dels màrtirs d’Amor remetem a les notes finals del text II. Cal dir, però, que aquells versos són molt pròxims rítmicament i conceptualment als d’un poema anònim francès (extrets d’un manuscrit de Berna) que cita Comparetti (p. 109):

Par femme fut Adam deceu
et Virgile moqué en fu,
David en fist falux jugement
et Salemon faulx testament;
Ypocras en fu enerbé,
Sanson le fort deshonoré;
femme chevaucha Aristote,
il n’est rien que femme n’assote.

³⁰ A les notes finals de l’edició consignem totes les fonts, ecos, llocs comuns i coincidències.

sincera, l'altra, al contrari, és doble, desleial, infidel i falsa. La "dona gentil" és només un seguit d'adjectius genèrics i de valença positiva ("gentil", "leyal", "valerosa"), o fins i tot negativa, no pas, però, des del punt de vista moral, sinó pels efectes ("tristes", "mort") que provoca en l'amant la conducta irrepreensible, casta i "desconaxent" d'una figura femina modelada sobre el paradigma de la *Belle dame sans merci*, per la qual cosa el jo líric la moteja de "cruel" i "menyspreadora".

La "dona del món", en canvi, és introduïda en el poema per un seguit de sintagmes trets de la parla popular, dels refranys i dels proverbis. L'índole obscena de les frases: ".n vol hu a caval" (v. 6), "dos pardals a l'espiga" (v.7), "dos peys caure en un ham" (v. 22) i "no.stan bé dos coltells en un four" (v. 24) és prou clara. A aquesta "dona" (o, millor dit, "fembra"), doncs, també li escau un lèxic determinat. Els animals que aquí apareixen són genèrics i sobretot carregats d'una valença metafòrica negativa o obscena ("cabal" = acte sexual; "pardals" i "peys" = pene; rabosa = traïdoria)³¹. Al caràcter desleial d'aquesta representant del gènere femení van dirigits també els "simbells" i el "traïdor loure". Els representants del regne vegetal no tots tenen aquesta mateixa càrrega semàntica sexual, però no deixen de estar connotats negativament ("espiga" = vagina; "lo valent d'una figa" = cap valor; "fems" = infàmia). Dins del mateix àmbit de connotacions dels "fems" trobem també "fanch", "carn pudent" i "fel". A la mala dona s'associa també el diner i, sobretot, el de valor més baix ("poyrida malla") i "el mal temps".

Els fragments de proverbis, modismes i frases fetes, barrejats en les tres primeres estrofes amb el lèxic alt típic de la cançó trobadòrica, són prou identificables³². Classifiquem com a parèmies: "Que.n l'uyl d'altri veu la patita palla /

³¹ I sabut és que un dels terrenys lèxics més fèrtils dels maldits és precisament el dels bestiaris, car gairebé tots partien de la divisa aristotèlica segons la qual -per dir-ho amb Boccaccio- "la femina è animale imperfetto" (argument que repeteix gairebé tota l'Edat Mitjana, Pere Torroella inclòs). En el *Corbaccio* la dona és: menys neta que el "porco", «fameliche lupe», «sì come animale a ciò inchinevole, subitamente in sí fervente ira discorrono che le tigre, i leoni, i serpenti hanno più d'umanità, adirati», «indomito animale», «maggior bestia che il liofante»; en el *Chastie-Mussart*: porc, guineu, llop, gata, ericó, ós, basilisc, pantera, serp, etc. Com ens recorda, però, Zambon (*Gli animali simbolici dell' "Acerba"*, «Medioevo romanzo, I, 1974: 79) no tots els animals tenen connotacions negatives, car alguns (principalment els ocells) poden ser emblemes tant de la Dona com de la "fembra" (pene). També Ausiàs Marc parla en el seu maldit de les "tortres" i Pere Torroella compara les "fembras" amb les "lobas", les "anguillas" i els "erisson[s]" (vegeu ed. Bach i Rita, Nova York, 1930: 201). Vegeu per tots ells *Li bestiatres d'amours di maistre Richart de Fornival e li reponse du bestiaire*, a cura de C. Segre, Milà-Napols, 1957).

³² Pel que fa als proverbis i a la seva interpolació literaria, vegeu Bosnaham, 1964; Walther, 1963-1983; Rattunde, 1966; Combet, 1967; Freeman-Regalado, 1970. Vegeu, a més, W. Mieder, *The Essence of the Proverb*, "Proverbium" 23 (1974) i C. Buridant, *Nature et fonction des Proverbes dans les "Jeux-Partis"*, "Revue des Sciences Humaines". 41, no. 163 (1976): 377-418.

E.z en lo seu no veu la grossa biga", i com a idiotismes, modismes i frases fetes col·loquials: "dig-vos que no liga", "lo valent d'una figa", "val poyrida malla", "que.n l'uyll d'altri veu la petita palla / e.z en lo seu no veu la grossa biga", "vull-la mal com mariner mal temps", "dans fel per mel e carn pudent per rosa", "dos peys caure.n un ham", "simbells (...) ab traïdor loure", "dos coltells en un fourre" i, sobretot, els versos finals "aycí com mants, que envege los fa moure: / no mengen l'os ne.l volen lezar roure." No totes aquestes locucions poden ser atribuïdes a la tradició oral, car n'hi ha algunes fins i tot, com és ara "fel per mel" que provenen del Llibre (vegeu I, v. 20, nota), però el cert és que totes elles en l'àmbit del poema conformen l'estil baix que acompanya el concepte de "dona del món" i que es contraposa a l'estil elevat de la cançó trobadorica dels primers sis versos de la primera estrofa, dels tres de la tercera i de les dues últimes estrofes i de la tornada, a excepció de l'últim vers.

A diferència, a més, de la major part de poemes que hem esmentat a la nota 28, en els quals la reprobació no arribava mai a la invectiva³³ i on gairebé no se sentia la irrupció dels "etats du monde", el maldit de Pau de Bellviure (si més no les tres primeres estrofes) es situa en el terreny de la sàtira veritable, a l'estil del *Corbaccio*, dels poemes misògins dels *trouvères*, del *Chastie-Musart* i dels maldits d'Ausiàs Marc i de Roís de Corella, que no és limiten a les queixes i a les apostrofacions suaus i de to abstracte, sinó que cerquen que el color dels mots i els conceptes que pretenen d'il·lustrar siguin tot u.

Els llocs comuns i les Idees amb que es construeixen els maldits i la literatura misògina en general ens demostren un cop més (fins i tot en el cas que tan sols volguem considerar-los una *boutade*, una "diversio" entre masclés) que allà ha tingut lloc un procés d'Ideació, per la qual cosa sentiments i estats més o menys indefinits i vagues que *bi ha* han estat substituïts per conceptes i definicions fixes, unívokes i universals, és a dir, per *objectes manipulables*, per *éssers*. Aquestes notes analítiques tan sols pretenen ser un pas més vers aquell camí que hauria de menar-nos a una mena d'arqueologia d'un conjunt de Realitats [Garcia Calvo, 1973 i 1988] interdependents que solem anomenar "Amor/Sexe", "Dona/Home", "Dona/Fembra", "Cor/Cos", etc.; que es situen, com deiem al començament, en els eixos culturals que hem establert a l'inici: *alt/baix* i *dintre/fora*. Un cop més, com en el cas de Pestrana [Arqués], ens trobem davant d'un altre exemple d'aquella pedagogia del comportament [Duby, 1988] que percaça l'anul·lament i la denigració del present (el gaudi, "la fembra") en l'ara del Temps per excel·lència que és el futur (la Dona Futura, el Gaudi Futur) [García Calvo, 1973] i que comporta la substitució d'aquest present per un Temps buit (el Temps de l'Espera, de l'Esperança i de la Desesperança dels Amants) i projectat tan sols al Futur.

³³ Vegeu Scholberg, 1971: 193-194.

I

- I Dompna gentil, vós m'enculpats a tort,
e, si.m ayt Deus, sots-ne mal informada,
car per Tristany no fon sa don'amada
mils ne tan ferm ne pus leal ne fort
que.n és per mi la dona qu'és leyal 5
cant yeu vey cert que.n vol (h)u a cabal;
mas quant eu vey dos pardals en l'espiga,
renech d'amor e dig-vos que no liga.
- II Perqué no preu lo valent d'una figa,
dona del món, ne val poyrida malla, 10
que.n l'uyll d'altri veu la petita palla
e.z en lo seu no veu la grossa biga;
ans la preu menys que fanch ne podrit fems,
e vull-la mal com mariner mal temps
e crey que <a> Déu sia causa.nujosa, 15
dompna vestir la pell de la rabosa.
- III No u dich per vós, car say qu'ets valerosa,
mas parle tant per les que fan malesa,
rompent l'estil de vera gentilesa,
dans fel per mel e carn pudent per rosa; 20
les quals no vull amar, ans les desam,
puys fan ab art dos peys caure.n un ham,
e simbells fan d'amor ab traydor loure:
e no.stan bé dos coltells en un fourre.

1. ompna K; m'inculpats K. 2. ajut L. 4. ten JK; leyal JK. 6. heu K. 7. heu K; per-
dals JK; espigua JK. 8. dich JK; ligua JK. 9. figua JK. 10. poydrida JK. 11. ull K;
patita JL, *corregit en petita al damunt amb lletra marronosa* K. 12. bigua JK.
13. pudrit JK. 15. crech JK; esser JK; *admetem la correcció de Milà i Fonta-*
nals. 17. valorosa K. 18. parla K. 21. las desam K. 22. fam L; am JK.

IV A crusetats de dompna que no.m planya!,
 qu'ab un esguard tot sol me pot ser metge
 e no u vol far: com si fos un heretge
 contra la fe, de mercé fóra.stranya.
 Donchs per qué u fayts? Cuydats far benefici
 en dar la mort (h)un sol vassall aflicte? 30
 Qu'ieu <contra> vós jamay no fi delicte
 perquè.m tingats en hoy (h)i en desfici.

V De Dieu tot sert e de gents haurets blasme,
 c'aysí.m fassats morir en cruel signe,
 e.squassejant-me d'un esguart benigne, 35
 portat m'avets al derrer punt d'espasme,
 qui s'es mis jus l'enerbat colp profunde;
 e si mercé ab vós breu no.m recorre,
 morray sobtós, pus vey la mort qui.m corre;
 mas si us volets, quiti.m farets e monde. 40

Tornada

VI De vostre tort, a vós mateix'em clam:
 dien[t]-me fals, que.n diversos lochs am;
 aycí com mants, qu'envege los fan moure,
 no mengen l'os ne.l volen lezar roure.

25. crusalats K. 26. queb JK; sguard L; sols J; ratllat fer L; metje L. Correcció pol per vol L; hun L; aretge KL. 29. Donque.n JK; beniffici J. 30. un JK. 31. qu'eu JK; coneix JKL, *Milà i Fontanals (1890: 459-460) substitueix aquesta paraula per "contra", esmena que recollim, car en l'estat del text original el vers no acaba d'encaixar, i si llegíssim "Qui en coneix..." tampoc.* 32. tinguats JK; e en K. 33. Deu JK; cert K. 34. façats J; ffaçats K. 34. cruel K. 35. squasseyiant ratllada la y K; squasegant J; sguard L. 36. darer K. 37. proffunde J. 39. qui corre K. 41. matex JK.; 43. aysi K; qu'envege JK; more *corregit a sobre amb una* u K. 44. menjant los K; mengant J.

Ms: J fol. 116 (Biblioteca Nacional de París, sp. 225), K 146v-147r (Biblioteca de Catalunya, ms 10), L 126v-127r (Biblioteca de Catalunya, ms. 9). Baso l'edició en L, incorporant esmenes dels altres manuscrits.

Edició: Manuel Milà i Fontanals, *Poètes lyriques*, dins *Obras completas*, Ed. M. Menéndez y Pelayo, III, 1895, p. 459.

2. Vegeu “Si m’aît Diex” de Jean Bretel (mort l’any 12), ed. A. Langfors *Mélanges de poésie lyrique française*, “Romania” (1926), 52, p. 421.

3. Amb la llegenda de Tristany i Isolda s’inicia, de fet, el gran mite de l’amor-passió, que comporta necessàriament la connexió amor-mort. Tristany és el veritable paradigma de l’amant cortès. Vegeu *La légende de Tristan au Moyen Age* (Colloque de l’université de Picardie des 16 et 17 janvier 1982), Göppingen, 1982 i *Tristan et Yseut: mythe européen et mondial* (colloque de l’Université de Picardie des 10-12 janvier 1986), Göppingen, 1987. I pel que fa la literatura catalana, vegeu Riquer (1964). Recordem que també Joan Rocafort (s. XV) el cita (ms. esp. 225, Biblioteca Nacional de París, fol. 135v):

Enamorat no fou més de Isolda
aquell gentil e valerós Tristany
que jo de vós, qui us port voler estrany

9. Vegeu l’*Spill* 2928: “menys que una figa / tot ho preà” (DCVB, V: 860).

10. El sintagma “dona del món” és força freqüent en els maldits de l’època i posteriors. El trobem també en un dels maldits (“Totes ensemps no vâlan tant com una”) del ms. 7 de la Biblioteca de Catalunya (anomenat “Cançoner Vega-Aguiló”, ha estat parcialment editat per Pere Bohigas, *Op. cit.*, p. 157-159):

Totes ensemps no vâlan tant com una,
dompnes del món, si fossen mil tants més;

en un dels maldits de Guillem de Masdovelles (Cançoner de l’Ateneu, fol. 154 v: “dompna del món no.l sap ges dir millor”); en el *Debat* de Pestrana (“car no.m davets leyalment fer amar / dona del món, pus que no y he ventura”; vegeu el nostre *Apunts sobre el domini del cos i la manipulació de l’ànima* (*Sobre el “Debat de lo Cor ab lo Cors” de Pestrana*), dins les Actes del IXè. Col.loqui de Llengua i Literatura catalanes Alacant 1991, en curs de publicació); en l’octava anònima “Dona del món no.m pot gens anganar” (ms. esp. 225 de la Biblioteca Nacional de París).

mallà, moneda infima. El sintagma significa, obviament, “ésser una cosa inútil” (DCVB, VII: 170-171).

16. *rabosa* guineu. Aquests dos versos signifiquen que és “molest que una dóna sigui (o es torni) traïdora”. La comparació de la dona amb la guineu és molt freqüent en els textos misògins de l’època i anteriorment. Recordarem, per exemple, el *Li Bestiaires d’amours* (ed. Francesco Zambon, Pratiche, 1987), els *Bestiaris catalans* (ed. Saverio Panunzio, vol. I, ENC, Barcelona, 1963, p.129, i vol. II, pp. 100-102). En el poema de Gobin de Rems *On soloit ça en arrier* (v. 49-50; ed. A. Jeanroy i A. Langfors, *Chansons satiriques et bachiques du XIII siècle*, París, 1965, p. 55) es llegeix: “Feme se mout de renart: / deus cordes a en son arc.” Vegeu també M. Morreale, “*Enxiemplo de la raposa e del cuervo*” o “*La zorra y la corneja*” en el “*Libro*” del Arcipreste de Hita (1437-1443), “*Revista de literatura medieval*”, II (1990), pp. 49-83.

20. L’expressió *fel per mel* és força emprada en la poesia i en els tractats d’amor, per bé que, de fet, prové de la *Biblia* (*Proverbis*, 5:3-4): “Perquè els llavis de l’estrangera destil·len mel / i

el seu parlar és més untuós que l'oli; / però la fi n'és amarga com el donzell". La recull també Andreu el Capellà en el *De Amore*, just en el capítol dedicat a estudiar l'amor "per pecuniam acquisto", cosa que no deixa d'ésser indicativa pel que fa al context d'ús del sintagma. En el *De amore* llegim: "Non ergo te decipiat fallax cutis feminae circumspecta vel mulieris degenerantis origo, cuius priora blandimenta omni melle sunt dulciora, quia ipsius extrema plus felle vel absinthio reperiuntur amara". L'expressió apareix també en els versos 7-8 del poema "Deseixement i comiat d'amor" de Blai Sesselles (Ms. 9 de la Biblioteca de Catalunya):

que.ls uns veig huy rebre lo dolç beuratge
y altres la fel e l'amarg letovari,

i també, per bé que una mica transformat, en el maldit "Un gran enuig dins mon cor sent causar" de Francí Guerau (Ed. Riquer, *Francí Guerau, poeta catalán del siglo XV*, dins *Mélanges de Langue et de littérature médiévales offerts à Pierre Le Gentil*, París, 1973, p.742):

mirra e fel me dau per abeuratge

22-23. Les imatges d'aquests versos i la seva concatenació presenten un cert paral·lelisme amb Eiximenis (*Lo llibre de les dones*, ed. de Frank Naccarato, II, p. 340).

22. El substantiu *ham* es present també en alguns textos de la tradició misògina. Recordem, per exemple, el *Maldit* de Fra Basset ("Yeu vos requir, (mi) Na ladria malvada"; ed. Pere Bohigas, dins *Poesia trobadoresca del segle XV*, Barcelona, 1988, p. 78):

ans vos avís qu'eu vos daray un clam
denant la cor, qui demostrarà l'am
ab que.m havets lo cor axí ginyat,
e vós serets punida del barat.

Dins la tradició de la poesia d'amor, cal recordar també l'ús de l'imatge de l'ham que fa el poema anònim italià anomenat *Mare amoroso* (ed. a cura d'E. Vuolo, Roma, 1962; estudiat per L. Spitzer, *A proposito del "Mare amoroso"*, dins "Romanische Literaturstudien 1936-1956", Tübingen, 1959; C. Segre, *Per un'edizione del "Mare amoroso"*, dins "Giornale Storico della letteratura italiana", CXL, 1963 i M. Allegretto, *Il "Mare amoroso": lo statuto delle "simiglianze"*, "Medioevo Romano" (1974), 3, pp. 389-412). El vers 22 és relativament a prop dels versos 7-8 del poema italià:

lo pesce, che, credendo prender l'esca,
ed egli ha preso l'amo in tal maniera.

I de la literatura italiana ens venen també aquests versos de Lunardo del Guallacca (Contini, Vol. 1, p. 289):

Si come'l pescio al lasso,
ch'è preso a falsa parte,
son quei ch'amar s'adanno.

Imatge que reprén Boccaccio en el *Corbaccio* (ed. G. Ricci, Einaudi, Torí, 1977, p. 31) i que es present en els *Proverbia super natura feminarum* (traducció italiana del *Cbastie musart*; ed. G. Contini, *Poeti del Duecento*, vol. I, p. 537):

Pensano di e note como l'omo sc[h]ernisca
con'l so amar falsisemo, qe tost s'aprend com' esca:
dapoi q'ele à messo l'omo ben en la tresca,
se pò far so talento, no li cal q'i perisca.

23. *simbell* i *loure* són imatges molt freqüents en la poesia de l'època. Trobem "simbell", referit a l'engany de la dona, ja en el poema "Puys per amors fis pretz es mantengutz" (ed. Riquer, *Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurrieron a las justas de Tolosa*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura" (1950), XXVI, p.302):

nulh 'autr'amor no val un cech ramelh,
car hom se pert que cesen fals simbellh.
(...)
si als he de ffer vostre cors ysnelh
mas que vulhatz que us am e us sia belh.

i tornem a ensopegar-hi en el poema XV ("Las, a qui diré ma langor") d'Andreu Febrer:

son cors ysnelh
que dret simbellh
[e] lour.apelh
e.z on Amors
pren tot cor d'amar dangerós

i en el maldit de Pere de Queral: "Sens pus tardar me ve de vós partir" (ed. Riquer, dins *Miscelânea de poesia catalana medieval*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XXVI (1954-56), 163):

No és casta
ne.z ha valor domna que fai cimbell
a mais d'un sols de son gai cos isnell
ne quan sofer que null autre la tasta.

També Francesc de la Via en el poema "No fonch donat tal joy en tot lo setgle" (ed. d'Arseni Pacheco, dins Francesc de la Via, *Obres*, Barcelona, 1963, vol. II, p.121) insisteix en la mateixa imatge:

Jamés falchó no vench tan prest al loure
... com eu quant vi son cors alt en la torra,
e.m féu simbell.

Com recorda Riquer (Andreu Febrer, *Poesies*, ENC, Barcelona, 1951, 1) es tracta d'una imatge "manllevada de la falconeria, car el *cimbell* és una mena de parany i el *loure* (provençal i francès antic *loire*, francès modern *leurre*) és l'esquer." Recordem també que una imatge semblant és present en l'esmentat poema italià anomenat *Mare amoroso* (v. 11):

e qu' che vuol pigliar l'uccel d'inganno

Riquer (*Op. cit.*) parla de possibilitat que Pere de Queral citi els versos de Pau de Bellviure, per tal com el primer comença amb les paraules "Bé dix vertat cell que dix...", per bè que podria provenir de la font comuna que representen els versos del poeta que anà a les llices poètiques de Tolosa citat al començament d'aquesta llarga nota.

35. *squassejant-me*, fent-me mancar (DCVB, V: 242).

40. *monde*, de "mondar": purificar, netejar les ferides (DCVB, 7: 650)

II

Per fembre fo Salamó enganat,
 lo rey Daviu e Sampsó, exament,
 lo payr'Adam ne trencá.l manament,
 Aristotill ne fou com encantat,
 e Virgili fou pendut per la tor, 5
 e Sent Johan perdé lo cap per llor,
 e Ypocrás morí per llur barat;
 donchs, si havem per dones folleiat,
 no esmayar tenir tal companyia.

1 fembra JN. 2 samsso J; samsó N. 3 paradam natrenca.l manament N. 4 ancan-
 tat JN. 5 pengat N. 6 cab N; *després de mori l'escrivà repeteix un altre mori*
amb el primer pal de la lletra m ratllat N; llur J. 7 avem JN L. 8 smayar J; ema-
 jar tanir N.

Manuscrits: J (Biblioteca Nacional de París, esp. n.225, fol. 116), L (Biblioteca de Catalunya, ms. 9, 163), N (Ateneu de Barcelona, 132).

En tots aquests manuscrits els versos que editen es troben dins el poema *Lo Conort* de Francesc Ferrer.

Edicions:

F. Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los poetas catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, 1836: 236 (J)

E. de Ochoa, *Catálogo razonado de los manuscritos españoles existentes en la Biblioteca Nacional de París*, París, 1844: 369 (J)

A. Pagès, *Auzias March et ses prédécesseurs*, París, 1912, p. 234.

R. Aramon, *Cançoners de l'Ateneu*, inèdit (N)

J. Auferil, dins Francesc Ferrer, *Obra completa*, ENC, Barcelona, 1989:234 (JKLN).

1-2. Salomó més que enganyat acabà adorant els "ídols" pagans per culpa del seu amor per les dones estrangeres (Reis I, 11), "cosí che si potè inferire "Per femena danato è Salamone" (com escriu Contini, *Poeti del Duecento*, vol. I, p. 220, n. 65); Samsó que Dalila traí als Filisteus (Jutges 16: 4); David enamorat de Betsabé feu matar el seu marit Urias per aconseguir-la, a resultes de la qual cosa Déu feu morir el nen que havia nascut de la seva unió. Tots tres, apareixen amb una certa freqüència en la literatura misògina com a exemple del martiri d'amor o dels estralls que provoquen l'amor i les dones. Vegeu, per exemple, Anselm de Canterbury, *Carmen de contemptu mundi* ("Si Loth, Samsonem, si David, si Salomonem / Femina dejecti, quis modo tutus erit?"), Andreu el Capellà, *De Amore*, llibre III (*De reprobatione amoris*), *Roman de Troie*: "Qui est contre Amor est sage? - Ço ne fu pas Fortin Sanson, - Li reis David, ne Salemon" (v. 18044 i ss), el *Roman de Troie en prose* que cita gairebé tots els personatges que aquí trobem esmentats (Adam, el rei David, Salomó, Samsó, Virgili...) i Peire Vidal ("Ai baro!- Co.m ten en sa preizo - Amors, que Salomp - E David atressi - Venquet e.l fort Samso - E.ls tenc en son grilho..."). Recordem que al llibre *La mort d'Artu* (Sommer, *The vulgate version of dibe Arthurian Romans*, V, *Le livre de Lancelot du Lac*, III, Washintgton, 1912), Bohort fa a la reina Ginebra la llista dels herois antics que sofriren a causa de les dones, entre els quals es troben David, Salomó, Samsó, Paris, Hèctor... Vegeu també Siciliano, 1934, pp. 366-370. També caldria recordar successivament el tercer llibre de l'*Spill* i el poema *Regoneixença e moral...* de Francesc Carrós Pardo. Aquesta relació d'amadors es semblant a la que trobem en el *Tirant lo Blanc* (ed. a cura de Riquer, Barcelona, 19, pp. 552-553). El vers 2 recorda un vers dels *Facetus* català:

Tothom vos serà acusador
e Virgili primerament,
Tristany e Floris exament

4. Aristòtil era un altre dels màrtirs d'amor de l'antiguitat. En el famós *Lai d'Aristote* s'explica la infàmia del filòsof, el qual, després de criticar les relacions d'Alexandre Magne, deixeble seu, amb una dona, es deixà seduir per aquella. Aquesta llegenda, juntament amb la dels anteriors i les d'Hipòcrates i Virgili, fou molt extesa (vegeu Comparetti, *Op. cit.*, p.116). La cita també Jordi de Sant Jordi en els seus *Stramps* (vv. 37-38; ed. Riquer-Badia, *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, València, 1984, pp. 174-175):

Mas suy torbats que no fonch Aristótils
d'amor qui.m art e mos sinch senys desferma

5. D. Comparetti (1981, reimpressió) cita el text titulat *Les faitz merveilleux de Virgille*. Aquí en concret es refereix a la llegenda segons la qual el poeta, enamorat d'una dona, acceptà la proposta d'aquesta d'introduir-lo d'amagat a casa seva per mitjà d'una corriola de la

qual penjava un cove. La dona pèrfida, però, quan el cove arribà a mig camí, lligà la corda i deixà el poeta penjat al bell mig de la paret tot un dia. Aleshores, per venjar-se, el poeta-bruixot apagà tot el foc de Roma i feu que, qui en volgués, hagués d'anar a cercar-lo a l'entrecuix d'aquella bagassa.

6. Es refereix a *Mateu*, 14, 3 i ss: "Perquè Herodes havia agafat Joan i l'havia encadenat i ficat a la presó per causa d'Herodies, la muller de Felip, el seu germà (...) Arribat el natalici d'Herodes, la filla d'Herodies dansà enmig de tothom, i va plaure a Herodes; per això, va prometre amb jurament que li donaria allò que li demanés. Ella (...) digué: "Dóna'm, aquí en una safata, el cap de Joan Baptista". Marbode (*Patrologia llatina*, CLXXI, col. 1492) recordava que "femina sustinuit jugulo damnare Joannem" (...) "vita spoliavit Uriam et pietate David et Salomonia fide."

llor "elles", italianisme (DCVB, VI: 859)

7. Les llegendes sobre les malvestats de les dones que sofrí Hipòcrates eren també força nombroses i populars, algunes d'elles, a més, són les mateixes que tenen com a protagonista Virgili, vegeu per exemple, l'aventura de la cistella a la qual ens hem referit a la nota 5 (vegeu Comparetti, *Op. cit.*, p. 111). Aquí, però, Pau de Bellviure es refereix a la llegenda segons la qual Hipòcrates es casà amb una dona que no sols fou la seva creu, sinó que el feu morir, tal i com es llegeix en la novel·la francesa del Saint Graal (vegeu Paulin París, *Les romans de la table ronde*, I, 246 s. i 267 s; Comparetti, *Op.cit.*, p. 157).

NOTES BIOGRÁFIQUES SOBRE PAU DE BELLVIURE

Tots els intents de trobar un cavaller o un personatge de nom Pau de Bellviure han estat del tot infructuosos. L'únic personatge gairebé homònim que hem aconseguit de localitzar -gràcies a les amables indicacions de Jaume Riera- és el fill de Pere de Benviure, secretari reial al servei de Joan I de Catalunya- Aragó des de 1380 que tingué fama de prosista eficaç, esmolat i irònic i que morí l'any 1417³⁴. Es tracta de Paülí de Benviure que es menciona tan sols en tres documents reials dels anys 1382 i 1387³⁵, penúria de notícies que podria molt bé abonar la tesi del suïcidi per amor que testimonien diverses poesies posteriors. A part d'aquest Paül, en la *Trella de la Taxta feta per los diputats del braç militar entre los censalistas i vassalls* corresponents a l'any 1429³⁶, es parla d'un tal Mossèn de Bellviure, valencià, que tal vegada és el mateix que apareix en un altre document del Mestre Racional³⁷. Per tant, les úniques dades que tenim sobre aquest poeta anomenat Pau de Bellviure (o Benviure) són les que ens han transmès els escriptors contemporanis o posteriors.

Per ordre d'aparició, el primer lloc correspondria a Pere de Queralt, en la quarta estrofa d'un poema del qual ("Sens pus tardar me ve de vós partir") Riquer [1954-56: 162-163] vol veure un eco d'un pensament d'altri i en concret del nostre Bellviure:

Bé dix vertat cell que dix: No és casta
ne.s ha valor dompna que fay simbell
a mays d'un sols de son gay cos usnell
ne quan sofer que null autre la tasta.

A partir d'aquí els testimonis agafen dues direccions reals o llegendàries i tal vegada convergents: els qui l'identifiquen amb un poeta del segle XIV començament del XV i els que el recorden com a sant del martirologi d'Amor. Als primers pertany el comentari que el Marqués de Santillana li dedica en el seu *Prohemio* on el recorda al bell mig d'altres poetes catalans importants:

³⁴ Vegeu la veu "Pere de Benviure", escrita per Maria Teresa Ferrer i Mallol, de l'*Enciclopèdia Catalana*, en què se'ns diu, a més a més, que aquest tal Pere de Benviure fou baró d'Anglesola pel seu matrimoni amb Contança, filla de Berenguer d'Anglesola i que fou armat cavaller l'any 1399.

³⁵ Arxiu del Regne de València (Arxin de la Corona d'Aragó: Reg. 1639, fol. 89v.-90v., Reg. 1751 fol. 22v-23v i Reg. 1675, fol. 66r-v).

³⁶ Arxiu del Regne València (ARV): Document no classificat, any 1429.

³⁷ ARV, Mestre Racional 8327.

“Los catalanes, valencianos e aun algunos del reyno de Aragón fueron e son grandes oficiales desta arte. Escriuieron principalmentemen nouas rimadas, que son pies e bordones largos de syllabas, e algunos consonauan e otros non. Después desto usaron el dezir en coplas de diez syllabas a la manera de los lemosis. Uvo entre ellos de señalados onbres asy en las inuenciones como en el metrificar. Guillén de Berueda, generoso e noble cauallero, e Pao de Benbibre adquirieron entre'stos grand fama. Mosén Pero March el viejo, valiente e honorable cauallero, fizo asaz gentiles cosas, e entre las otras escriuió prouerbios de gran moralidad. En estos nuestros tienpos floresció mosén Jorde de Sanct Jorde, cauallero prudente, el qual ciertamente compuso asaz fermosas cosas, las quales el mesmo asonaua, ca fué músico excellente. Fizo, entre otras, una canción de oppositos que comiença:

Tos jorns aprench e desaprench ensems.

Fizo la *Passion de amor*, en la qual copiló muchas buenas canciones antiguas, asy destos que ya dixé, commo de otros. Mosén Febrer fizo obras nobles, e algunos afirman aya traído el Dante de la lengua florentina en catalán, no menguando puntó en el orden del metrificar e consonar. Mosén Ausias March, el qual aun biue, es gran trobador e omne de asaz eleuado spíritu”³⁸.

Dins aquesta mateixa categoria se situarien tant l'al·lusió de Pere Torroella en la carta a don Pedro d'Urrea³⁹, on el cita entre els doctors -tots ells poetes- que són una autoritat en el camp de l'amor: “Patrarcha, Ausias Marque, Enye-go Lopes, Arnau Daniel, Johan de Mena, Otó de Grantorn e Pau de Bellviure, con todos los otros dentro de un mesmo querer, diversas, stranyas e confusas passiones sintiendo, opiniones tomando, invenciones siguiendo”, com la citació d'una seva estrofa misògina (poesia II de la nostra edició) per part de Francesc Ferrer en *Lo conort*, estrofa que acompanyen aquests versos (vv. 590-617): “Lo pus fort meten per terra”, / dix enaprés Pau de Bellviure, / “e no us meteu de lur malviure, / pus nos fan bella la cara, / e l'entich may les dessempara, / ans per tostemps lo tenen dins; / e pren-los-ne com als florins / que són cuberts del pus fin or, / e són tacats dins en lo cor: / si bé.ls guardau, cascú és fals. / E són de qualitat aytals / qu.abans les ha qui les té.n vil / que qui.ls segueix lo dret stil / e.ls va bé pel voler just. / Altre cars fan qui.m par injust, / no sé negú bé.ls ho prengué: / molts mesquins qui hauran despès / tota lur vida.b gran treball, / ab bon cor, que ab res no y fall, / sperant aquell plaher,/ vendrà un altre, strenger, / e serà-y mils lo primer jorn. / Perquè, se-

³⁸ Ed. Manuel Durán, Marqués de Santillana, *Poesías completas*, vol. II, Clásicos Castalia, Madrid, 1980, pp. 216-218.

³⁹ Ed. Bach i Rita dins Pere Torroella, *The works of...*, N. Y., 1930, pp. 320-321.

nyors, clar vos rahon / qu'és foll publich qui d'ellas fia, / car ab lur gran barataria / han enganat molt hom valent. / A. conortar, donchs, bona gent!, / puyss tots aquests n'an pres barat!"

El camí de la llegenda martiriològica el segueixen, en canvi, Ausiàs Marc, que el cita en el conegut poema "Tal só com cell que pensa que morà" (LI, ed. Bohigas, vol. III, p. 22): "Savis són cells qui les festes no colen / d'aquell amor qui en les dones cau; / ab desleals sovent elles an Pau, / lexant aquells qui per ben amar moren. / En recort és aquell pau de Bellviure / qui per amar sa dona tornà foll"⁴⁰ i Bernat Hug de Rocabertí en el seu llarg poema titolat *Glòria d'Amor* (ed. Heaton, 1916, p. 86): "Tals los meus ulls guardaren ab efecte / Que discerní dins la lur gran escuadra / Alguns amants de verdadera secte, / Entre los quals volgué amor escriure / Gliffet, Nexo, Panteo e Anteo; / Galeot viu cerca Pau de Bellviure".

Amadeu Pagès (*Commentaire des poésies d'Auzias March*, 1925, p. 67), bo i comentant el poema LI de Marc, escriu que ell està d'acord amb Milà i Fontanals (*Obras completas*, III, p. 31) que Pau de Bellviure va viure en el segle XIV, bastant abans que Pere Marc. I el mateix Pagès (*Auzias March et ses prédécesseurs*, París, 1912) notava la influència dels "romans bretons" en la poesia I.

⁴⁰ Bohigas diu que "el present passatge d'Ausiàs March fa pensar que sobre ell s'havia format alguna llegenda".

Bibliografia

- Agamben, G., 1977; *Stanze*, Torí.
- Arqués, R., en premsa; *Apunts sobre al domini del Cos i la manipulació de l'Anima* (Sobre el "Debat de lo Cor ab lo Cors" de Pestrana), dins les Actes del Congrés de L'AILLC (Alacant, setembre, 1991).
- Badia, L., 1986; *Per la presència d'Ovidi a l'Edat mitjana catalana amb notes sobre les traduccions de les "Heroides" i de les "Metamorfosis" al vulgar*, dins *Studia in honorem Prof. M. de Riquer*, vol. I, Barcelona, 1986: 79-109.
- Bec, P., 1984; *Burlesque et obscénité chez les troubadours*, París.
- Bosnaham, 1964; *Wace's Use of Proverbs*, "Speculum", 39.
- Brilli (a cura de), 1979; *La satira*, Bari.
- Bruni, F., 1974; *Dal "De vetula" al "Corbaccio"*, "Medioevo romanzo", I, pp. 161-216.
- Cian, V., 1945; *La satira*, Milà.
- Combet, L. i Gonzalo Correas (eds), 1067; *Vocabulario de refranes y frases proverbiales (1627)*, Burdeus.
- Comparetti, D., 1967; *Virgilio nel Medio Evo*, edició a cura de Giorgio Pasquali, II vol., Florència.
- Delhayé, Ph., 1951; *Le dossier anti-matrimonial de l'Adversus Jovinianum et son influence sur quelques écrits latins du XIIe siècle*, "Mediaeval Studies", pp. 65-86.
- Duby, G., 1981; *Le Chevalier, la Femme et le Prêtre*, París.
- Duby, G. e M. Perrot, *Storia delle donne. Il medioevo*, a cura de C. Klapisch-Zuber, Bari.
- Ferrante, J.M., 1975; *Woman as Image in medieval Literature from the twelfth Century to Dante*, Nova York-Londres.
- Freeman-Regalado, 1970; *Poetic Patterns in Rutebuef*, New-Haven (Conn.)
- Frugoni, C., *L'iconographie de la femme au cours des Xe-XIIIe siècles*, dins *Atti del Colloquio "La femme dans les civilisations du XIe-XIIIe siècle"*, dins "Cahiers de civilisation médiévale", XX, (1977), pp. 177-188.
- Frugoni, C., 1990; *La donna nelle immagini, la donna immaginata*, dins G. Duby e M. Perrot, *Storia delle donne*, cit.
- Hentsch, 1903; *La littérature didactique du Moyen-âge consacré aux femmes*, Halle.
- Klein, R., 1970; *La forme et l'intelligible*, París.
- Le Goff, Jacques, 1985; *L'imaginaire médiéval*, París.
- Lehmann, 1922; *Parodie im Mittelalter*, Munich.
- Lejeune, R., *La femme dans la littérature française et occitane du XIe au XIIe siècle*, in *Atti del Colloquio "La Femme dans les civilisations du Xe-XIIIe siècles"*, in "Cahiers de Civilisation médiévale", XX, (1977), pp. 105- 130.
- Lenient, C., 1883, *La satire en France au Moyen-âge*, París.
- Lewis, C.S., 1936; *The Allegory of Love*, Oxford.
- Marti, Mario, 1953; *Cultura e stile nei poeti giocosi del tempo di Dante*, Pisa.
- Martins, Mário, 1977; *A sátira na literatura medieval portuguesa (séculos XIII e XIV)*, Lisboa.

- Martins, Mário, 1978; *O riso, o sorriso e a paródia na literatura portuguesa do Quatrocentos*, Lisboa.
- Morawski, J., 1925, *Proverbes français*, París.
- Morawsky, S., 1970; *Mimesis*, "Semiotica", II, 1.
- Nelli, R., 1963; *L'érotique des troubadours*, Tolosa.
- Novati, 1883; *Carmina medii aevi*, Firenze, pp. 15-25.
- Ornstein, 1941; *La misoginia y el profeminismo en la literatura castellana*, "Revista de Filología Hispánica", III
- Pascal, C., 1906; recensió de l'edició de *Proverbia quae dicuntur super natura feminarum*, "Studia mediaeval", II, pp. 242 -248.
- Pascal, C., 1906; *Misoginia medioeval*, "Studi Medievali", II, pp. 242 i ss.
- Pascal, C., 1907; *Poesia latina medioeval*. *Saggi e note critiche*, Catània.
- Pascal, C., 1909; *Letteratura latina medioeval*, Catània.
- Pereira, M.(a cura de), 1981; *Né Eva né Maria. Condizione femminile e immagine della donna nel Medioevo*, Bologna.
- Pilosu, Mario, 1989; *La donna, la lussuria e la chiesa nel Medioevo*, Prefaci de Jean-Claude Schmidt, Gènova.
- Pollmann, 1955; *Der Tractatus "De amore" des Andreas Capellanus und seine Stellung in der Geschichte der Amorphtheorie*, Friburg.
- Power, E., 1975; *Medieval Women*, Cambridge (trad. it. *Donne nel Medioevo*, Milà, 1978)
- Rattunde, 1966; *Li proverbe au Vilain: Untersuchungen zur romanische Spruchdichtung des Mittelalters*, Heidelberg.
- Renier, R., 1885; *Il tipo estetico della donna nel Medioevo*, Ancona.
- Riquer, Martí de, 1950; *Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurrieron a las justas de Tolosa*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", XXVI (1950), pp. 280-310.
- Riquer, Martí de, 1954-1956; *Miscelánea de poesía medieval catalana*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", XXVI, pp. 151-185
- Riquer, Martí de- Comas, Antoni, 1964; *Història de la literatura catalana*, vol. I, pp. 528, 614, 636-7; vol. III, pp. 11.
- Riquer, Martí de, 1973; *Francí Guerau, poeta catalán del siglo XV*, dins *Mélanges de langue et de littérature médiévales offerts à Pierre Le Gentil*, París.
- Salvador Miguel, N., 1985; *La tradición animalística en las "Caplas de las calidades de las dones", de Pere Torroella*, "El Crotalón" 2, Madrid, pp. 215-224.
- Scholberg, K.R., 1971; *Sátira e invectiva en la España medieval*, Madrid.
- Siciliano, I., 1936; *François Villon et les thèmes poétiques du Moyen-âge*,
- Thiolier-Mejean, S., 1978; *Les Poésies satyriques et morales des troubadours (XII-fin du XIII)*, París.
- Walther, H., 1963-1983; *Proverbia sententiaeque latinitatis Medii Aevi*, II/1 (1963), II 2 (1964), II/7 (1982), II/8 (1983), Göttingen.
- Wulff, A., 1914; *Die frauenfeindlichen Dichtungen in der romanischen Literaturen des Mittelalters bis zum Ende des XIII. Jarhundreds*, Halle.
- Zumthor, 1972; *Essai de poésie médiévale*, París.